

մը հետեւանք եղող ասեւրութիւնները, եւ միասին պատրաստուին այն քաղաքակրթական գործին որուն պիտի նուիրուին վաղը՝ Պարսկաստանի վերանորոգութիւն եւ պարսկահեղափոխական Հայութեան բարոյական բարգաւաճումին դուգախառն նպատակը իրադրութեւ համար:

Ա. 2.

ՈՒՆԱՑՆ ԿՈՉԸ

— 00 —

Իրենց վեհապետին ճառերէն խրախուսուած, Գերմանացիք արեւմտեան քաղաքակրթութեան մէկ քանի եղական օրինակներ կը փոխադրեն Չինաստան: Բազմաթիւ չինացի բանտարկեալներ մազերնուէն պոչէն իրարու կը կապեն, կը բռնադատեն զանոնք որ հրացանի բռնութիւննառաջ ձեռքովն իրենց փորը փորեն, եւ մահուան ազատութիւն կը շնորհեն անոնց երբ իրենց զանակոծուած մորթը ըզիկ ըզիկ եղած, Ազգաց Իրաւունքներու ոչ մէկ կանոնը չին յարգեն:

Տեսականօրէն, թէզը կրնայ արդարանալի դառնալ. բայց գործնականին մէջ, ղրիւտութեանները գործին զիտաւորութիւնները բոլորովին կը ստորնացնեն, Գաղթկանային դիւտութեաննու մոլեկանութիւններն անով մահաւանդ անպատեհ կը թուին Չինաստանի մէջ՝ որ այնտեղի միջին դասակարգերը Յերոպոլիսի միւսնոյն դասակարգերէն բարձր են մտքով. զրգերու տարածումը, արեւեաններու եւ զգարութեանց պաշտամունքը, համաստեւածանի փիլիսոփայութիւնը, զարդական գեղեցիկութեան սէրը որ պարտէ զինքն խնամու կարգաւորմանը մէջ կը յայտնուի, ընդհանուր իմացականութեան մը բոլոր այս նշանները՝ աւելի մեծ թուով կը հաշուին Բէյ-Հոյի եւ Նանդ-Տէի արեւելեաններուն քան Սբբէի, Սենի եւ թէյիի գիւտեաններուն վրայ: Այդ գրաւմուտ պարտաւանքը հեղեղութեամբ յաղթանալու են իմանալով թէ ի՞նչ եղանակով գերման դուգաղը մեր բարոյականին սկզբունքները կ'ապացուցանէ: Նրբ լրաբերներն անոնց վեր գրածած Երդիքներով տուններուն մէջ անոր

սիրագործութիւնները պատմին, օտարին վրայ մեր զաղափարներուն դերադանդութեանը համբաւն իսկոյն կ'իյնայ կը կործանի ունկնդիրներուն մտքին մէջ, մահաւանդ եթէ քիչ յետոյ տեղեկացնեն թէ այդ միւսնոյն Գերմանիային մէջ Սկանապիւր իշխանը շեռնործածուկ կը պովով մահուան դատապարտուեցաւ: Արիւրկէի մէջ իր գործած վայրագութիւններուն համար, թէպէտ այսօր բաւական հակամեծ հետադիր, հեռածայն, անշլիական էքսթազներ, սթիմըրներ եւ մեր վաճառականական սխտանները գործածելու: Չինացիք զարգացաւ մասը այլեւս ոչ մէկ ջանք պիտի չգործէ իր դիւահարեմը, խառնը եւ քաղաքականութեամբ վարակուած Պոքսըրները խաղաղասիրական ձգտմանց առաջնորդելու համար, քանի որ Բրիտանոն բանակները կը նուիրագործեն ճիշդ այն անպիտելութիւնը զոր միսիոնարները կը մեղադրեն Սաքիա-Մուսիի հետեւողներուն: Մեր գնդապետներն Արեւելքի ժողովուրդներուն առջեւ մեր երէցն ու մեր վաճառականը սուտ կը հանեն: Մեր զօրավարներն իրենց ստորակարգեալներուն խժոժութիւններով կը հաստատեն կեղծաւորութեան ու ստախոսութեան ամբաստանութիւնները զոր Արեւմտաւելի հակառակորդները կը տարածեն: Վիլհելմ Բ. ի ճառը յանկարծակի հերքեց Ռայլի վարդապետութիւնը: Որքան ալ նրբամիտ ըլլայ չինական զարգացեալ դասը, չպիտի կարենայ լաւ բացատրել իրողութեանց ու սկզբունքներու միջեւ երեւցող այս հակասութիւնը, իրենց բանտարկեալները չարչիկելով՝ տեստն ստանալու են իրենց հաւատուածութիւնը տուած կ'ըլլան Բեքինի եւրոպական դեսպանատուններու պաշարութիւն ու պատոն տը Գեթթըրի սպանումին քանի որ ճիշդ միւսնոյն ձեռով կը բռնաբարեն աղգերու իրաւունքը, որուն վրայ ինքնուեցան մեր զրկած վերջնագրերը, Առ ի չզոյէ այլասիրութեան, գոնէ փոքնմութեանը պարտք կը դնէ որ Չինաստանը եւրոպացիներու համար ուրիշ միջոցներ գործածուին: Չորս հարիւր միլիոն Չինացիները պիտի կրնան՝ տասը, քսան կամ երեսուն տարւան մէջ՝ իմականաւոր տարբեր ղրիւտական ուժ մը գոյացնել, ճիշտ անոր համար որ մեր գործելու եղանակը այս գէպքերէն յետոյ այլեւս իրենց անհանդուրժելի պիտի երևայ, Որովհետեւ ոչ մէկ բարոյական գերազանցութիւն պիտի չզգնուի որ աշխարհական բոլորութիւնները միջոցնէ իրենց աշ-

քին, ամէն կրցածնին պիտի ընեն պատրաստուելու համար պարտաւորիչ ազդեցութեան մը լուծը թօթալեւու։ Ամէն մէկ հրացանի կոթի հարուած որ հիմա կ'իջնէ չինական ուսերու վրայ, անշուշտ կը պատրաստէ անհամար սպանութիւնները վրիժառութեան մը որ մեր յաջորդներուն զլիւսն պիտի պայթի, կամ նոյն իսկ մեր ծեր թեւան ստեղծ, մշնչու մեր ոստաններուն մէջ ուր այժմ անարգել կը զարգանան դերին հպարտութեամբ մը յղիացած մեր ցեղերը։

Փոխանակ եկեղեցական ազատութիւններու ջնջմանը յամառ անմոռութեամբ մը հետամուտ ըլլալով ժամանակին արժէքը կորսնցնելու, ժեթ խորհրդարանականները շատ պատեհ գործ մը կատարած կ'ըլլային եթէ հարցադնդում մը ընէին դեղինները իստեղեցնելէն յատուկ զալիք վտանգին վրայօք, Հանրապետութիւնը պարտաւոր է այս յարգմանքի հարկը մատուցանել իր սկզբունքներուն։ Պ.Ղինէէ տ'Օթթօն, որ նախարարներուն հարցում մը պիտի ուղղէ այն ջարդի խաղերուն վրայ որոնց մէջ վայելցան 'Վուէ և Նանուս', անպատեհ բան մը ըրած պիտի չըլլար եթէ իր ճառին խառնել իւրիւր պէս զի ոտմանթիկ կոչկոճանքներու համար իր տւեւորեան յարուած չափաւորէ, Թրանսաքիին կը վայելէ այս դերը ստանձնել, զործուս ետու վրայ իղղ աճին անարդարութեան դէմ իողոք բաժնալ և աշխարհի հաջեւ իր պաշտօնին նշանակութիւնը պահպանել։

Ամս'թ է որ խորհրդարանին վերաբացմանը, ոչ մէկ ձայն չբարձրանայ նշաւակելու համար վարմուճքը լրտու Ռոպիթսին, որ Պօքրեւրուն ազարակները կ'այլէ, արտերը կ'աւարակէ, և ամուլթեան կը վախճարձնէ հող մը զոր աշխատութեան սուրբ յաղթանակը բնաւ կան ուժերուն ձեռքէն խլեց, Մարդուս սիւրճը կը ձուլէ մտածելով թէ երեսփոխաններու և ծերակուսականներու այդ ամբողջին ոչ մէկ ֆիլ պիտի չարձակուի որ՝ յանուն գիտութեան ու մարդկային իրաւանց՝ աղպիսի անզգամութիւնները դատապարտէ։

Ամէն կողմէ վախկոտ խորհուրդներ կ'իմանանք որ կը պաշտօնին խաղաղութեանը Գըրիկները զարուստը համարութեան ցոյցերով չողջունել։ Ամէն կողմէ պատու կնկան պէս կը թղկան ու կը զողջան, Մեր երկրին մէկ ծայրէն միւսը, ակաւները կը կափափին ու ծնկուռներն իրարու կը զարնուին՝ լոկ գա-

ղափարն աչքի առջեւ բերելով մեծ վտանգին։ Որքան որ անօգուտ է դիւանագէտներու վէճերը պաշտպանելու համար ձեռնարկուած պատերազմ մը, այնքան սուրբ ու պատմութեան էջերուն մէջ վսեմ պիտի դառնար անարդարութեան զլուած ու անոր դէմ գէշք բարձրացնող աշխիւ ազգի մը բարկութիւնը։

Քաջակութեան ցողովո՛ւրդ, Պուլիճիի Ժողովուրդ, Յեզափոխութեան Ժողովուրդ, Ժողովուրդ ժեմարի, Վայմիի, Օսթրիլցի և Վակրաի, Ժողովուրդ նաւարենի և Սոլֆերինոյի, ի՛նչ ըրի՛ր քու մեռութիւնդ ու սրտոտուութիւնդ։

Անշուշտ, զանոնք կորսնցուցիւր «մանիլ» խաղաղով, կապելային փակչառն սեղանին առջեւ, ուր կ'ապուշնայ զու զորութիւնդ որ կէս դարէ ի վեր աղտոտ խաւաքարանքի տըխաթօրէն դարձնելէ ուրիշ բան չ'ընէր, մինչդեռ սպանթի խոտող կլթիկէ կլթիկ կը զգայի։ Ամէն տեղ տկարներ կը խողխողուին, կը ջարդեն, կը կողոպտեն, կը հրդեհեն և Ն. դուս արճարանին զաղբորակին վրայ կը մօրանաս, կամ ակուսմբին թիկնաթոռն մէջ՝ հեծկտուկներդ ալօքի մէջ ըմբոսնելով։

Ներսես տարէի ի վեր քեզ գինուորական համազդեասներով կը պաճուցնեն, քեզ թուրեւրու կը կապեն, պայտասակներու և փամիշտակակներու կը հանգուցեն։ Նոյն իսկ եթէ հաստ փոր մը ունենաս ու կարճ սրունքներ՝ լայնիւ իրանք մը տակ, և ծփանաւտ այտերով խոշոր երես մը, նորէն գլուխդ կարմիր քերի մը դրին, քսանըծը կամ տասերք օրի չափ քեզ ըսփոթի մը մէջ փակեցին, քեզի սորվեցուցին այլ կամ ձայն դառնալ, կշռականքէն քալել, սուրիչ օդին մէջ ցցել։ Սրճարանին մէջ հայրենիքիդ խօսքը կ'ընեն արեւալից աչքեր թաւալելով, ու բնորոգական մասնախմբերին Ժողովներուն մէջ, ուր ամենէն շատ վճարողին կուտաս քուէդ, աղգային կորովի մասին կը ճանես, հենցիկ (կորով) բաւին «ոտերը բաղմապատկելով, Բայց զու հայրենիքդ, տկարներուն ու կեղեքութեաններուն պաշտպանութիւնն է, Մարդկային Իրաւանց Յայտարարութիւնն է, քու պա՛պը է որ Հարաւէն Հիւսիս կը ալանար արեւոտ բերնով մը ազատութեան առնուն աղաղակելու համար։ Գու հայրենիքդ՝ արդարութեան համար մարտիրոսութիւնն է, քու մեծ հա՛յրդ է որ 1830ին «պատմեքառ» ներուն վրայ ինկաւ՝ զուեցեղացի պահակներուն դժգոյսին տակ, որովհետեւ Պուրպոնեն-

րուն չնհրեց Սպանիոյ ազատականներուն դէմ Ֆերտինանի բռնապետութեանը օգնած ըլլալնին, Գու. հայրդէ է, որ, դեռ պատանի, 1848ին միեւնոյն գործը կը վերսկսէր, Եւրոպային ու Ազգային ժողովին մէջ վերականգնողական ինչպէս, Լա Հէի Դեպարտամենտը քաղաքակրթ աշխարհին առաջարկեց որ քրիստոնէայ ժողովուրդներուն միջեւ ծագող վէճերն այլեւս պատերազմով չլուծուին, այլ իրաւարարութեամբ։ Արդ, զինովի խեղճութեամբ մը, միապետի կը մերժէ այդ վճռին հնազանդիւ հարիւր ութսուն հազար զինուոր կ'արձակէ երեսուն հազար զեղջուկի դէմ որոնք միայն այդ գերագոյն դատաւանին առջեւ կ'ուզեն զլուխ ծնել, միա՛կը որ արդար պիտի ըլլայ եւ զոյր իմաստասիրութեանց, գիտութեանց, քան զարէ ի վեր կատարեալած ամբողջ մը։ Եւրոպական աշխատանքին, հազար ութը հարիւր տարիներէ ի վեր ընդունուած բոլոր կըրօնգիտեանքներն արժանի են Ֆրանսիան մէկ հարուածով ոտքէ չ'ա՛լլեր, այդ գաղափարին համար պայքարի մտնելու պատրաստ չ'ոյն իսկ եթէ առոր հետեւանքով իր օտարներուն փլատակին ու իր ցեղերուն արեւնին մէջ թաղել կորստի։ Ու Թրանսան կը հանդուրժէ՞ որ բարբարոս Վերջիններուն խամամուծ մը ծափահարէ դարձները զոր ինքն իսկ Ափրիկէն զրկեց՝ մէկ արդարին դէմ վեց լկկիչ հանելով։ Եւ զո՛ւն, Վալմիի հերոսներուն թողը, Բարիզէն ձիարալծար չցառեցիբ՝ հեղձ Սպանիային մէջէն, որպէս զի պատժեալ բարբարոսները, գաղափարին ոտխները, կամ վեհաշուք կերպով կործանին։

Պարիսի սրճարանիդ մէջ կը շարունակու մընալ շաքարով ապսխնթի առջեւ, «Քոնֆլի» ժառանգներն ապահանջ, կոճակդ փորիդ վրայ թուլցուած, ո՛վ Ֆրանսա։

Ո՛ր քարափողճեղ պիտի տրթնցնէ այդ ընդարձացումդ, Ակա՛նջ դիւր տկարեւուէ լացին։ Գու. անունովդ, վատեր, Մայրադոյն-Արեւելքի մէջ, գերի բռնողները կը սպաննեն Թուրքը Հայը կը արթնէ. Անգլիացին Պոնդին ապարկը կը հրդեհէ։ Գու. եռագոյն դրօշիդ երանգներուն տակ, Շանուաններն ու Վուլէնները սեւա-մօրթներ կը քարգնեն՝ ու եւ Սթենիսի մը օրինակին հետեւելով, Մէլէ բեւեռն ուն միւսը արդարութեան կը հռչակայ, եւ զոն խաղի թուղթը կը կտրեն, ծխափողիդ նիւթթիւնը ծըծելով՝ կպչուն լորձունքդ հետուն ժայթքելէ առաջ։

Եւ սակայն զէնքերը կը կուտակուին զինարաններուդ մէջ, Գանձարանդ ճոխ է։ Ընկերական յոյժը երազներդ կը յուզէ։ Ինչո՞ւ օրեւակ չես հանդիսանար ազգերուն, ինչ որ քու ճակատագիրդ է։ Զէ՛ որ եղբայրութիւնը ա՛ճած է Եւրոպայի, նոյն իսկ Անգլիոյ եւ Գերմանիոյ, գործաւոր դասի հռչակներուն մէջ, Գերման ընկերվարական լրագրող, «Վորկբերցը», ամենէն առաջ ոռնաց իր մօրեգին զայրոյթը իր ցեղին ապիրատներուն դէմ որոնք դեղինները կը խոշտանգէին։ Երէկ, բրիտանական բանակներու պատուիրակները Բալքիդ մէջ Զէմպրէյնին բանակը կը դատապարտէին եւ Ֆրանսայի բանակներուն կը միանային միապաշտին բանադրանքով մը զայն նշաւակելու համար, Հոլանտան դժուարաւ կը կը զայլէ իր ամբողջութեան վրիժառեան յափըշտարկութիւնը։ Եթէ Ֆրանսա ցցուի, իր խոյանքին ետեւէն պիտի քաշէ աշխատաւոր կողովները. ժողովուրդներուն դէմ չէ որ պէտք է պատերազմի ելլել, այլ բռնաւորներուն եւ իրենց ծառաւորներուն դէմ, ինչպէս 93ի զիւցաղական չըջանին։

Ահա երեսուն տարի է որ շուարած կը դողդաշնք եւ գինեմուշնեւալ խորը լորիկցած ըստրուկներու կեանք մը կը վարենք։ Ա՛լ ստեղծ չէ՞ որ նորէն հագինք հանդիսութեանց համազդեհեց զոր պատմութիւնը մեզի փոխ տուած է։ Ատենը չէ՞ որ բողոքող ձայներ բարձրանան երբ ոմանցանգթութիւնն ու ցածութիւնը կը հերքեն հեռուն ապագային առջեւ մեր թեղեղանայն արդարութեան ու եղբայրութեան իտալը։ Պէ՛տք չէ՞ որ քաղքենի մը բողոքէ, խորհրդարանին մէջ, յանուն Ֆրանսական սոսայեութեան, նոյն իսկ եթէ իր ճառը, լսելի ըլլալու համար, ստիպուած ըլլայ ժողովրդական ապստամբութեան ովկիանական մրմունջին, ձիերու խնչիւնին ու հրացանի կոթիւնը թնջելուն։

Ապա թէ ոչ անօգտաւէր գետին ափերուն վրայ կանգնած ըլլալ արքայական ընդարձակ ոստանը, ուր ժողովուրդներու ճարտարապետական դրոշմները կը խառնամառնին, ուր անոնց երաժշտական ընկերութիւններուն նշաւագաճութիւնները միասին կը հնչեն, ուր անոնց դրօշները՝ քովէ քով՝ կը վէտվէտին անգագար։ Ինչո՞ ծառայած պիտի ըլլայ միջադարձային այլախիտութեան այս կնիքը, եթէ մենք մեզ չընտանգեալք կենանք, արդաւարեւ ու յուսթի կեանքը յարգելու, եթէ թողունք որ

մեր Եւրոպայի եղբայրները երկու կիսագուն-տերուն մէջ բարբարոսութիւն տարածեն :

Փրանսա՛, այս իրիկուն կրթնէ՛, զու Բա-րիւրդ մէջ, այն կամովակին վրայ որ գետափ-ներուն զուգընթաց կանաչութիւններն իտարու կը միացնեն : Դիտէ՛ շմայլանքով ինչ որ ստեղծ-ծեցիր այդ պղպուռն աստղերու զարմանահարաշ կամարը՝ մանուշակազգին գոհարներով յետեալ երկու անասանման սիւներուն մէջտեղը կորա-ցած : Եւ որ չլացումներու դուռն է որու տա-կէն բուրբ ժողովուրդները եկան անցան՝ հա-մանարկն գործը տեսնելու համար : Նայուածքդ երկարէ՛ մինչեւ այն խարտիչափայլ երկու պի-լոնները որոնք Եւրոպայի Արեւելքին ու Արեւ-մուտքին Նիդակակցութեան կամուրջը կը վեր-ջաւորեն : Դիտէ՛ անհամար լապտերները ցառ-քերուն որ գիշերային գետին վրայէն կատարող կամարներուն կատարին կը սուրեն : ու ջու-րին փոթերը՝ որ ծիրանեթոյր խոշոր աչքերով լուսափիւռ նաւերուն անցքէն կը ջրաձգուին : Համբէ՛ ցանուցիր բազմութիւնը կանթեղնե-րուն որոնք ճառերու տերերներն ի վար կախ-ուած են : ոսկի չիթեր, արեւին չիթեր, որ կը դողդոջեն անծայրածիր պալատի մը ներք-սակողմին երեւոյթն ունեցող յզկեալ եւ ուղ-ղադէժ քաղաքին մէջ : Աչքովդ հետեւէ՛ լուսիկ-ներուն ու ստուերներուն, եւ հետուն՝ մութ ալեծփանքներուն՝ իրարանցումին, եւ երկնքին անորոշ ու խորունկ գորշութեանը սալ լուռա-վառ կառքերուն սլացքերն : Ականջդ դի՛ր թու կա-խարդ որդիներու զմայաներովն իրագործուած սա աներեւակայ լի դիւթախաղին զոյլունին : Այս բոլորը, զու ազատասէր մտքիդ կնիքն է՝ երկ-րագունդին վրայ դրոշմուած : Այդ կնիքը պարտք մը կը դնէ զու վրայդ : Ան կ'պաղարկանէ ուժն այն երգումին զոր դուռն ատենով Գնդախաղի սրահին մէջ արտասանեցիր, աւարտելու համար ձեռնարկը Գրիստոսին որ ստրուկներուն կա-պանքներն արձակեց եւ «Եղբայրս ես» բուս-գերիւն ինչպէս բորտուն : Մտայն՝ այն ատեն թէ դուն կարող ես թոյլ տալ որ անարդա-րութիւնը շարունակէ մեր սիրոյ բազմաբե-ները յուսանաթեցնել : Եւ եթէ այդ ճարտա-պետական լոյսերու կնիքը չլիքես, զու դիւ-ցազնուէրի մտածումը բարձրաձայն աղաղակէ՛ : Ծո՛ւրդ կանչէ զու բազմաթիւ զաւակներդ՝ խորխու ու խանդաւի, եւ հրամայէ՛ աշխարհ-հիմ՝ ընդդիմ անգին եղբայրութիւնը :

ԲՈՒ ԱՏԱՆ

Լը Ժուռայ

8. Նոյեմբեր 1900

Այս յօդուածին երեւման օրը, հետեւեալ երկուողը զրկեցի Բոլ Ատանին : «Պարոն, չեմ կրնար ինքզինքս արգելիլ ձեզի յայտնելու այն բարձր հրճուանքը զոր զգացի ձեր այսօր-ուան յօդուածը կարգալով : Ամենէն վիճանն, ամենէն թրթուռն, ամենէն «ֆրանսական» է-ջերէն մէկն է որ երեք տեսած ըլլամ : Պի-տի հրատարակեմ անոր հայերէն թարգմանու-թիւնը «Անահիտ» ամսաթերթիս մէջ, — ուր արդէն հրատարակած եմ Ոսկազուրկեան Հա-մաժողովին առթիւ. ձեր դրած մէկ քանի աղ-նուողի յօդուածներուն թարգմանութիւնը, — եւ վստահ եմ որ անոր ընթերցումը պիտի կազդուրէ հայ ընթերցողները, որոնք կը ցա-կան Ֆրանսան միշտ տեսնել այնպէս ինչպէս դուք զինքը կը հրաւիրէք որ ըլլայ վերափոխ : Բոլ Ատան հետեւեալ պատասխանն ուղարկեց. «Շնորհակալ եմ, պարոն. զիս փառաւոր կը կացուցանէք : ձեզի կը զրկեմ իմ լաւագոյն մաղթանքներս : »

Յօդուածը, իրօք, ամենէն շեղ էջերէն մէկն է այդ խորաթափանց ու ջղուտ գրադե-տին, այդ ամէն կուսակցութենէ, ամէն աղան-դէ, ամէն վաղանցուկ մարաբերականութիւն-ներէ բարձր հայեցակէտէ մը իրերը դիտող խե-ղափ ու ազնիւ մտածողին որ Բոլ Ատանն է, եւ ամենէն անկեղծ, ամենէն հզօր ու ամենէն յուղիչ կոչը որ այս տագնապի ու շփոթու-թեան օրերուն մէջ ճշմարտապէս ֆրանսացի սիրտ մը ուղղած ըլլայ իր հայրենիքին :

Միակ դիտողութիւնը զոր կարելի է ընել այս էջին, այն է որ հեղինակը, ցաւազդին յոռետեսութեամբ մը, «ունան» համարած ըլ-լայ իր կոչը : «Դարավերջի Ֆրանսան» ախա-ղոտով ուսումնասիրութեան մը մէջ, ողջու-նած էի բարոյական զարթումի այն հոյակապ երեւոյթը որ Ֆրանսայի մէջ յայտնուեցաւ այս վերջին մէկ քանի տարիներս : Միշտ եւ յամա-ռիմ հա. ատքիս մէջ՝ այդ զարթումին ի ոյու-թեանն ու տեսականութեանը նկատմամբ. որ-քան ալ խոշնդոտները զեռ բազմաթիւ ըլլան վերականգնումի ճիգին առջեւ, որքան ալ տա-ժանելի ու թիրուս երկարատեւ ըլլայ պայ-քարը զոր պէտք է մղեն ազատականները հը-նամոյններուն փաղանգին դէմ, եւ կը կարծեմ թէ այս ազգը, որուն կեանքին մէջ ընկերա-կան հարցերը, բարոյական խնդիրները կարե-ւորագոյն աեղը կը ըստնեն այժմ եւ որուն Բոլ

Ատաններն իսկ, որոնք պիւր բայց եսական ու հանրային կեանքին արհամարհոտ քմայքի ու արուեստագէտներն ըլլալով սկսած էին, «մարդկային» մտահոգութիւններու է որ գըլ-խաւորապէս կը նուիրեն հիմա իրենց տաղանդին ուղեւծուածը, սահմանուած է յաղթել զինքը հեղձամահ ընել փորձող միայլ ազդեցութիւններուն ու նորէն դառնալ այն գերազանցապէս «գաղափարապաշտ» ու «մարդկութեան համար ապրող ու գործող» ազգը, զոր բոլոր ցեղերը պաշտեցին, եւ արդէն, ղէպեկերը հերքեցին Ատանի յոռետեսութիւնը: Մեւ ըստին Գրիկէի, որուն առջեւ գարնիլի Վիլհելմն իր դռները կոպտաբար փակեց, Պրանսայի մէջ է որ նորէն գտաւ խանդավառ ու արտագին համակրութիւնը զոր կուգար փրկաւորելու պայի ժողովուրդներուն մօտ իր դատին համար, որուն արդէն իր կեանքը գացած էր զօհել Ֆրանսացի զինուորական մը, Վիլպուա-Մառօյլ գնդապետը՝ բազմաթիւ Ֆրանսացի կամաւորներու հետ: Պրանսացի ժողովուրդը՝ մէկ սիրտ դարձած՝ միահաղոյն բարբախց Գրիկէի հանդէպ, ու Ֆրանսական կառավարութիւնը զայն ընդունեցաւ ինչպէս անկախ ազգի մը վեհապետը: Անշուշտ, կառավարութիւնը Ատանի ծայրահեղութիւնը վեհաձեռն տեսչանքին իրականացում տալու չափ հետուն չգնաց եւ չուղեց «հրացանի կոթերու թողիւնը խառնել» ժողովրդական բողոքին, ու աղէկ բրաւ, որովհետեւ ինչքան ալ յանցաւոր ըլլայ անգլիական կառավարութիւնն առ խնդրոյ մէջ, Պրանսայ պէտք էր իր երեւթիւնները մը ցցուի իր մեծ դիպցիւնին, անգլիացի ազգին դէմ, որուն հետ օր մը իր համաձայն դորձակցիլը քաղաքակրթութեան համար մեծագոյն բարիքը պիտի ըլլայ: Պրանսա պէտք էր որ իր բողոքը հանդիսաւորապէս արտայայտէր «Զէմպրլէյնի կառավարութեան ուճերին դէմ», եւ ըսաւ զայդ հոյակապօրէն, իր «գիւցաղնուհիի մտածումը բարձրաձայն աղաղակեց»:

Եւ պէտք է կարծել թէ ատի սին աղմուկ մըն էր լոկ՝ անկարող ու եւ է դրաման հետեւանք ունենալու: Պրանսայի ցոյցէն անմիջապէս յետոյ, Զէմպրլէյն իր լեռուն փոխեց ու զգուական, զրեթէ հայտարար բառեր ուղղեց Պօէրնեռուն՝ նշանակալից ճառի մը մէջ. եւ ո՞վ գիտէ թէ այն կորովի ու զիւցաղնութեան բազմապատկումն մէջ զոր Պօէրները ամէն մը ի վեր ցոյց կուտան, Պրան-

սայի ներշնչած այդ մեծ խրախուսանքն իր ազդեցութեան կարեւոր բաժինը չունի: Ասկից զատ, Պրանսայի վարժուող երկու աշխարհներուն մէջ արձագանք գտաւ, բոլոր ժողովուրդներն իրենց ծափերով ողջունեցին զայն ու սրտանց անոր համազգաց ըլլալնին հռչակեցին: Պրանսան այսպէս անգամ մըն ալ աշխարհի թատերաքանդին առջեւ ուղեցոյցի դերն ապրող ազգի ճակատագրին հաւատարմ անաչ:

Չնեմ գիտեր թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ վախճանը այս տառափն որուն հինգերորդ արարն սկսած է արդէն: Ես հիացող մըն եմ Անգլիային, բայց ոչ այն Անգլիային որ անտարբեր թողուց Հայերը Զարդուիլ եւ որ հիմա կ'ուզէ Պօէրները ջնջել: Ես կը բաղձամ որ չլսախախուի Պօէրներուն դատը, որ բոլոր ազատութիւն ստանալ ցանկացող ազգութիւններուն դատն է. կը բաղձամ որ Պօէրները դեռ իրկար ատեն յաջողին շարունակել իրենց կուռ դիմադրութիւնը, եւ անգլիական ազգը զգայ իր արդի կառավարութեան սխալը, սըր-բաղը զայն, եւ իր ինքնաբեր որոշումով վերջ դնէ այդ ամօթալից պատերազմին ու երկուստեք զիջումներով հարցը լուծուի: Այդպէս ըրաւ, ատենօք, մեծ կլառաթոնը՝ միեւնոյն Պօէրներուն հանդէպ: Եւ այն Անգլիան զօք իր սիրեմ, կլառաթոնի Անգլիան է:

Ինչ ալ ըլլայ տառափն վախճանը, Պօէրներուն է ապագան: Նոյն իսկ եթէ իրենց անկախութիւնը կորսնցնեն, Պօէրներուն դատը կորսուած չի կրնար համարուել: Պօէրները իրենց քաջութիւնովը գերազանցեցին նոյն իսկ Զելլենները որ Պարսից վիթխարի զօրութեան յաղթեցին: Իրենց ընթացքը զիրենք մարդկային վեհազոյն ազգերու կարգը կը դասէ: Աշխարհիս համարումին մէջ՝ իրենք յաւիտենական անկախութեան արժանի են: Հարաւային Ափրիկէի բոլոր ճերմակ ցեղէնակիցներն, — բաց ի Անգլիացիներէն, որոնք փոքրամասնութիւնն են, — սրտով իրենց հետ են: Նոյն իսկ եթէ ընկճուին Թշնաւուոյն թիւի մեծամասնութիւնէն ու լոկ ինքնավարութիւն մը սրահն, իրենց ազգայնութիւնը անկորուստ պիտի մնայ՝ այս պատերազմին զուցազնական յիշատակներովը յաւերժացած, եւ Հարաւային Ափրիկէի բարոյական տիրապետութիւնը ճակատագրականապէս իրենց է սահմանուած, սպասելով քաղաքական տիրա-

պետութեան որ օր մը կրնայ զալ յիշենց
այդ վեհ յիշատակներուն արձանատեօրին
մէջ, պօէր մարտիկներու քաջութիւններուն
ըով, Ֆրանսային մայրական խրախուսանքի
աղաղակը ամենէն գեղեցիկ էջերէն մէկը պիտի
բռնէ :

Q.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՔՐՈՆԻԿ

Գ. ԼՈՒՍԻՆԵԱՆԻ ՖՐԱՆՍԱԶԱՅ ԲԱՌԱՐԱՆԸ .

— Այս բառարանը որ կուգայ աւելնալ Նորաջ-
րի, Նուպարեանի եւ Քաջուհիի ծանօթ գործե-
րուն վրայ, արմէքաւոր աշխատութիւն մըն
է եւ խիստ պատուարել հեղինակին համար,
Գործին առջին հատորը որ մեր աչքին առջեւ
ունինք եւ որ կը պարունակէ **A-IX** գրերը մի-
այն, 1080 մեծ երեսներէ բաղկացած է եւ շատ
աւելի ընդարձակ է քան Նորայրի ամբողջ
բաղկերքը, որ մեծագոյնն էր մինչեւ իմա եւ
րեւցած Ֆրանսահայ բառարաններուն (չհաշու-
ելով անշուշտ Քաջուհիի երկհատոր հոյակապ
աշխատութիւնը որ մասնագիտական դործ մըն
է) : Հեղինակը իր այս երկաթիտութեամբ նը-
ւերած է հայ դրականութեան գործ մը զոր
կրնանք միակը համարել, քանզի վերոյիշեալ
երեք բառարանները՝ որոնցմէ մեծապէս օգ-
տուած է նոր հեղինակը, չունին այն ամբող-
ջական կատարելութիւնը եւ ճոխութիւնը որ
կը ներկայացնէ այս նոր բաղկերքը, որ թէ՛
գրական եւ թէ՛ դիտական մասերու միացմամբ
անմիտելի առաւելութիւն մը ունի իր եւ-
րեք նախորդներուն վրայ : Գուրտուն Լուսին-
եանի բառարանը թէեւ ընդհանուր կերպով
դրաբար յօրինուած՝ ասկայն գրեթէ ահողջ
բառերու զիմաց դրուած են նաեւ աշխարհա-
բար բացատրութիւնները : Անպէս որ ամբողջ
դործը կրնանք համարել բովանդակութիւն մը
Նորայրի եւ Նուպարեանի գործերուն, որոնց
միացած է Քաջուհի գործը իր գիտական բառե-
րու մթերմովը, Ասով չենք ուզիր ըսել թէ
ամբողջ գործը միմիայն խառնուած է այդ եւ-
րեակ հեղինակութեանց . Գուրտուն Լուսին-
եան յօրինած է նաեւ իր կողմէն շատ մը նո-
սակերտ բառեր որոնցմէ ոմանք պիտի ընդու-
նուին զիբաւ եւ գործածուին զարմանալի

մէկ մասն ալ անշուշտ պիտի մերժուին իր
րեւ խափալութեւ աններգաշնակ լինլ որ մեծա-
գոյն արժէքը կրկնազմէ այս գործին, այն գոհու-
ղութիւնն է որ բրած է հեղինակը այդ տեսակ
բազմաձայն գործ մը հրապարակ հանկելով . ու-
րովհետեւ պէտք է ի նկատի առնել թէ առյն
բառարանին հրատարակութիւնը Բարիդի մէջ,
մաքուր տպագրութեամբ եւ ճոխ պատկերնե-
րով, նիւթական ծանր ձեւնարկ մըն է
զոր չկրնար փոխարինել նոյն իսկ գրգեղուն
ամբողջական վաճառումը :

Պ. ՄԱՐԻՅԵՆԻ ԲԱՆԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆԸ. — Պ. Լէոն
Մարիյե շատ գեղեցիկ բանախօսութիւն մը
ըրաւ վերջերս հայկական խնդրոյն վրայ Ահա-
ւասիկ ինչ որ կը գրէ «Բրօ Արմէնիա» այդ
մասին, «Աստիստիս տը լա Բէ քաւ լը Տոուա»
վերջին բանախօսութիւնը տեղի ունեցաւ յու-
նուար 28 երկուշաբթի իրիկուն, Ստաթե-
թէ Սափանթի օթէլը, նախագահութեամբ
«Փուռ տ'Աքէլ»ի փաստաբան Պ. Ժուէի, Պ.
Լէոն Մարիյե իրեն նիւթ առած էր «Կացու-
թիւնը Հայաստանի մէջ ու Եւրոպայի պար-
տականութիւնը» : Վեհոգի բանախօսը որ 1896ին
իսկ՝ գործուած ոճիւրներու դէմ բողոք բարձաւ,
մեծ գծերով վերապատկերել յետոյ ջարդե-
րու պատմութիւնը, — Ուրֆա եւ իր եկեղեցին,
Պոլսոյ փողոցները եւ բերեղով սպաննուած
մարդիկը, Եւրոպայի թերեհաւատութիւնը,
մէկ քանի խնդրերու յուզումները, զիւսանգի-
տական պատմականները զոր կառավարութիւն-
ները գործածեցին իրենց անշարժութիւնը ար-
դարացնելու համար, Լոպանթի իշխանին դերը,
յետոյ խոհեմ ջարդերը, անհատական սպանումը,
հունձքերու ջնջումը, հրաքակաւ բռնադա-
կութիւնները, արշաւի գաւառումը, — այսմե-
կան վախերը պարզեց, մեծ կոտորածի մը վե-
րահասութիւնը, անհրաժեշտ պէտքը որ Եւ-
րոպան գործէ անյապաղ, ցոյց տուաւ պար-
տաւորութիւնը զոր ունին Պերլինի դաշնա-
բար աստղագրողները, հասարական նկատելի,
կարգ մը նշաններու եւ կարգ մը աղբիւրներու
համեմատ, որ պետութեանց միջամտութիւն
մը տեղի ունենայ : Բանախօսը բուռն ծափեր
ընդունեցաւ Պ. Լիւսիէն Լը Ֆուսէ, քանի
մը բառով շնորհակալ եղաւ «Բրօ Արմէնիային»
ու նաեւ Պ. Զօպանեանին, այն աշխատութեան
համար զոր տուած էին այս հաւաքման կազ-
մակերպումին, անգամ մը եւս յայտարարեց
«A. R. A. R. © ը Տոուա» հանդէսը պատ-